

5. Душевност, интелект и архетипове

(Историко-философски подход към метафизиката на интелекта и ценностната битийност)

Проблемът за архетиповете позволява интелектът (лат. intellectus) да се схваща като духовна способност, свързана с абстрахиране и сравнение. Те са насочени към постигане на единичното чрез такива висши родове на битието и мисленето, каквито са архетиповете. В историко-философски план особено задълбочено проблемът за интелекта и интелигенциите е разработен в съчиненията на св. Тома Аквински, Дънс Скот и Уйлям Окам. И в метафизиката понятието интелект включва както разумна, така и разсъдъчна мисловна дейност, чрез която се изразяват такива способности като: сравнение, абстрахиране, образуване на понятия, съждения, умозаклучения и др. **Като една от най-висшите интелектуални способности се счита самосъзнателната.** Тя намира израз в умението на човешкия разум да борави с родовите понятия на битието и мисленето. В неоплатоническата традиция най-често те се обозначават като философски категории²⁰. В това отношение особено важна роля играе философската логика като начин на самосъзнателно мислене, на което акцентува Сп. Казанджиев.

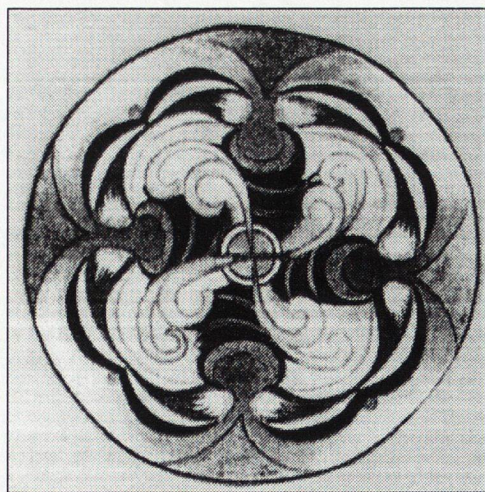
В метафизиката интелектуалните способности се изявяват и при различните степени на усвояване на знание, които се подреждат критически според общи принципи, схващания и идеи. Именно тук се изразява ролята на интелекта като ценностен класификатор. Така например, философските категории като “език” на универсалиите играят ролята на класификатори по отношение на естествения език на даден народ. И до ден-днешен не е решен окончателно спорът, започнал от Средновековието, кой стои по-високо в духовния живот на човека – **волята** или **интелектът**. Според Тома Аквински например волята е подчинена на интелекта, защото интелигенциите са родовите понятия на космическото битие и мисленето, които той нарича ангели. Те носят в себе си свободата на волята. Волята като необходимост би следвало да е съподчинена на свободата на творчеството. Дънс Скот и Уйлям Окам смятат обратното – интелектът трябва да е подчинен на волята. Подобно твърдение обаче носи в себе си силов заряд, тъй като този, който притежава политическата власт ще владее интелекта и ще го превърне в свой слуга. В това отношение се стеснява твърде много свободата на творчеството²¹. Ето защо интелектът би следвало да играе

роля на първооснова по отношение на волята, която сама по себе си би могла да бъде и зла (Политическа психология).

Днес обаче се смята, че влиянието е двупосочно, но интелектуалното творчество не бива да се съподчинява на волята за власт и агресивността. По-долу ще поясним подробно метафизичното (философското) значение на интелигенциите в света (като цяло) и връзката на човешкия интелект с логосните форми на фундаменталното битие²².

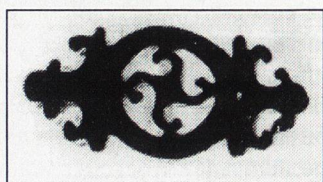
Според И. Кант човешките интелектуални творчески възможности зависят от интелигибилния (intelligibel, лат.) свят. Тук основна роля играе познавателната способност на разума, но определяща е интелектуалната интуиция. Най-висшите духовни ценности в областта на философията, културата, религията, изкуството се създават чрез интелектуалната интуиция. Последната обаче принадлежи към интелигибилния (И. Кант) свят (intelligible Welt). Той дава основните форми на мислене и творческо действие на разума и разсъдък. Интелигибилният духовен живот подобно на **архетиповете** е недостъпен за сетивното познание и основаващата се на него дейност. Към този интелигибилен свят принадлежат трансцендентните (извънпитни) идеи. Интелигибилният свят е свят на същностите и универсалиите. В него са вкоренени родовите и видовите форми на фундаменталното битие и мисленето. Интелигибилният свят съдържа в себе си чистите родови и видови форми на предметите, идеите и идеалите като ценности. Именно последните придават действителното битие на човешката духовност. На тази основа се говори за интелигибилен характер на човека. Това е най-дълбоката метафизична природа на неговите духовни творчески способности. Тук намират основание мотивите на нравствените действия и резултатите от самите действия, в които взема участие и самата психика. Подобно състояние притежава най-голяма стабилност. А. Шопенхауер го нарича "непоклатим характер" (character indelebilis)²³. На тракийски характер означава образ (harakthp).

Архетипното истинско творчество е свързано с т. нар. интелектуална интуиция (intellektuelle Anschauung). Чрез нея се създават най-висшите духовни ценности (нравствени, естетически и др.). Самата интелектуална интуиция взема участие в най-висшите форми на познание и творчество. Интелектуалната интуиция характеризира вътрешната архетипна природа на творческата жизненост. Посредством тази интуиция, от друга страна, формите на битието могат да се мислят чрез тяхната абсолютна реалност. Важна роля в интелектуалната интуиция играе висшата съзерцателност, на която се основава

Архетип по Карл Густав Юнг с формата на свастика, в центъра – кръст

Антична тракийска апликация от кована мед

Антична тракийска апликация от бронз с изображение на свастика

Архетип-свастика. Праисторическа свастика с протописменост (каменно-медна епоха, III хил. пр. н. е., с Градешница, Врачанско)

психологията на философското творчество. В този дух още неоплатоничите смятат, че истинското творчество е рожба на съзерцание. Вътрешната творческа природа се изявява най-убедително чрез интелектуалното съзерцание. Тук основна роля играе първообразното, типичното, т. е. архетипното. Оттук произлиза и метафизичното схващане за интелекта като интелектуализъм (Intellectualismus). Интелектуализмът позволява да се обхване в едно цяло както теоретическата, така и практическата дейност на човека "интелектуалец". В тази връзка особено важна роля играе критическият интелект като способност за осмисляне границите на чистия и практическия разум. Интелектуализмът синтезира в себе си както рационализма, така и ирационализма като съдейства да се преодолее тяхната антиномичност. Интелектуализмът предполага свобода на творчеството, което извисява човешката духовност и създава нови ценности в системата на културата. От своя страна интелектуализмът ограничава и негативните страни на волунтаризма.

За нас, българите, е особено важно, че интелектът се свързва с логическите (логосните) форми на мислене, образуване на понятия, извличане на изводи като дефиниции за общото (родови и видови форми на битието и мисленето). Самият философски категориален език е израз на човешката самосъзнателна интелектуална способност²⁴.

Интелектът позволява да се осъществи **критическо подреждане на определени знания**, които се съотнасят с метафизиката като естествена способност на човека. Интелектът също така включва **способност за придобиване на нови знания и умения, но посредством критическия анализ**. Най-общо може да се каже, че интелектът се отнася до цялата духовна природа на човешката конструктивна дейност. Истинският интелектуалец винаги търси конструктивно съподчиняване на собствената си воля за истинното знание, а не обратното. Това оправдава свързането на интелекта с психологията на теоретическата (метафизическата) дейност от която зависи философията според Сп. Казанджиев.

Истинският психолог би следвало да се ръководи от критическия, т.е. метафизическия интелект. Само така той може да се опира на метафизиката като естествена способност и като научно (интелектуално) знание. В психологията **интелектуализмът** поставя граници и на прекомерното разширяване на рационализма, макар и да има като своя целева причина върховното Благо като истина. В това върховно Благо е вкоренено битието на нравствените принципи и норми.

Чрез интелекта се осъществява възможността за обучение и придобиване на адекватни добродетели.

Критерий за интелектуалната дейност е усъвършенстването на интуитивните, разсъдъчните и разумните способности на човека, от които зависи неговите творчески възможности²⁵.

Чрез интелекта се проявяват универсалиите на културата. Самите универсалии са вкоренени също в Универсума като битие на Истината. В този смисъл под термина универсалия Аристотел разбира “онова, което е с такава природа, щото да може да бъде предпологано за множество субекти”. Такава е функцията на изкуството, което се стреми да бъде ценно за множество субекти. Така дадено произведение на изкуството се идентифицира със съответни универсалии на духовната култура.

Философският интелект изразява стремежа – чрез метафизичното мислене да се изложи априорното (извънпитното) познание в систематично единство. От тази гледна точка метафизиката на философските определения към които има отношение психогенезата включва проблеми, които се отнасят до: рационалното богословие, рационалната онтология, рационалната физика, рационалната космология (и геология), рационалната биология и палеонтология. Философът мисли Универсума като Всеобхватно, което поражда универсалиите. Затова интелектуалната способност се схваща като многостранност и всеобхватност. Универсалиите позволяват да свържем произхода на психичното и на философското мислене с Универсума. Именно такава мислене борави с универсалиите на духовната култура. Само на тази основа философията може да се счита като самосъзнателна интелектуална дейност, която обхваща универсалиите на културата. Философията позволява да се мислят единичните неща чрез техните собствени универсалии. Отношението на единичния космически обоснован интелект към Универсума се опосредства от универсалиите. Подобен интелектуален метафизичен начин на извеждане на единичното от универсалното предлагат Аристотел, Платон, св. Евтимий, св. Тома Аквински, Хегел и др. Това е една от най-висшите интелектуални дейности в историята на човечеството. Тук е уместно да подчертаем, че т. нар. социологически универсализъм не бива да се противопоставя на индивидуалната свобода, както например правят Адам Мюлер и Отмар Шпан.

Обхватът на съвременната философска логика зависи от съдържанието на понятието “интелект”. От времето на Тома Аквински (1224/5 – 1274) е известно, че “природа” следва да се нарече “всичко,

което по някакъв начин може да бъде схванато чрез интелекта – понеже никоя вещ не може да бъде умопостигната по друг начин, освен чрез своето определение и същност”. Така знанието ни за умопостигаемия свят зависи от съвършенството на нашия интелект. Чрез него ние постигаме битието на архетиповете във формите на мислене. Едва на тази основа можем да предадем психологичното знание на друг човек. Ако нашият интелект не е обхванал същността (природата) на психичното, то е невъзможно истинното метафизично знание да се предаде от един човек на друг. Ето защо метафизиката на интелекта е вкоренена в битието на **истината** и истината като фундаментално битие. Природата на психичното изразява неговата същност. И всяка творческа дейност изразява определена интелектуална природа²⁶.

Чрез интелекта ние можем да мислим фундаменталното битие на съществуващото. Формите на битие се постигат чрез интелектуалната способност на човека²⁷. Всяко битие, дори и материалното, е възможно чрез определена форма (ейдос). Според Тома Аквински душата би следвало да бъде формата (ейдосът) на човешката телесност. Тази душа е непроницаема и поради това неделима. Ако в нея не може нищо да проникне, тя е безсмъртна. По своята природа душата е сродна с **интелигенциите** (ангелите) в небесния свят според Тома Аквински. Такава интелигенция (ангел), по думите на средновековния мислител, е “единство от форма и битие”, подобно на душата. В прототракийския език и в санскрит, както отбелязахме, душата се свързва с понятието “атом”, т.е. първичен (Атман), неделим. От гледна точка на етимологията именно така следва да се схващат атомите на Демокрит. Философията на последния утвърждава, че основните градивни елементи на света са **атоми (души)** и пустота (материя). Имайки предвид родството между душата и ангелите като интелигенции, Тома Аквински пише: **“Ето защо в душата или в интелигенцията по никой начин не е налице съчетание на материя и форма, защото тогава същността в тях би трябвало да се мисли така, както и в телесните субстанции”**²⁷. Тук човешките души са еднородни субстанции и те са изградени единствено от определена Божествена форма. Тяхната родина е битието на истината, космическата Душа. Душите дишат истината, както тялото въздуха, за да съществуват. Затова интелектът изразява иманентната природа на човешката душа. Всички души намират своето единство във върховния Разум (Ум, Логос), върховно Благо. Както човешката душа, така и ангелът (като интелигенции), според Тома Аквински имат “битието си от първото Съществуващо, което е само-битие, а това е първата причина, която е Бог”.

Според средновековния философ висша цел на всеки интелект и всяка интелигенция в Космоса е вечността. Като Бог, вечността стои по-високо от биологичния живот и свързаните с него потребности. Интелектът изисква при определянето на живота, вечността да се поставя по-високо и на нея да се гледа като на свръхживот. По своята природа интелектът и интелигенциите не са подвластни на смъртта – смята средновековният мислител Тома Аквински. Вечността чрез своята интелектуална способност поражда и времето като число на движението. Св. Тома Аквински смята, че времето “не е нищо друго, освен броят на по-ранното и по-късното в движението”. Миналото и бъдещето от гледна точка на психиката са елементи на времето. Те се разделят от точката на настоящето, което обаче има нула измерения. Именно в тази непротяжност на настоящето се съдържа вечността като космическа Душа. Последната “се мисли като инвариантно еднообразие на това, което е извън всяко движение”. Числото е извън всякакво движение и затова времето е число на движението по отношение на фундаменталното битие съотнесено с психиката.

Във връзка с това космологично разбиране за интелект св. Тома Аквински изяснява смисъла и значението на класификаторната категория “притежание”. Тя се използва от човешкия интелект още при Аристотел за означаване на непроменливостта и ненакърнимостта на вечността. Интелигенциите в космическото битие се съотнасят непосредствено с чистото битие на върховния Разум (Ум), който играе ролята на първа причина в космогенезата. Чистото битие като истина, която дишат интелигенциите и човешката душа, е върховното Благо. Тъй като интелигенциите и човешката душа са форми на Божественото битие, според св. Тома Аквински **“отдолу са безгранични, а ограничени отгоре; защото са ограничени от битието, което приемат отгоре, но не са ограничени отдолу, понеже формите им не са определени от вместимостта на приемащата ги материя”** в космогенезата.

Интелигенциите нямат предели, защото са лишени от начало и край. Поради това те са вечни и изграждат природата на времето и пространството. В това отношение вечността също е лишена от последователност, тъй като нейното битие е едновременно, т.е. то се проявява във всеки момент от времето в своята пълнота. Подобна природа на интелекта позволява да се обясни защо “нашата мисъл, (която първо схваща сложните неща) не може да достигне до познание на простите, без да отстрани сложността им” (Т. Аквински). Всъщност това е принципът на формулиране на всеки закон и откриване на всеки принцип. Основна роля обаче тук играе интелектът²⁸.

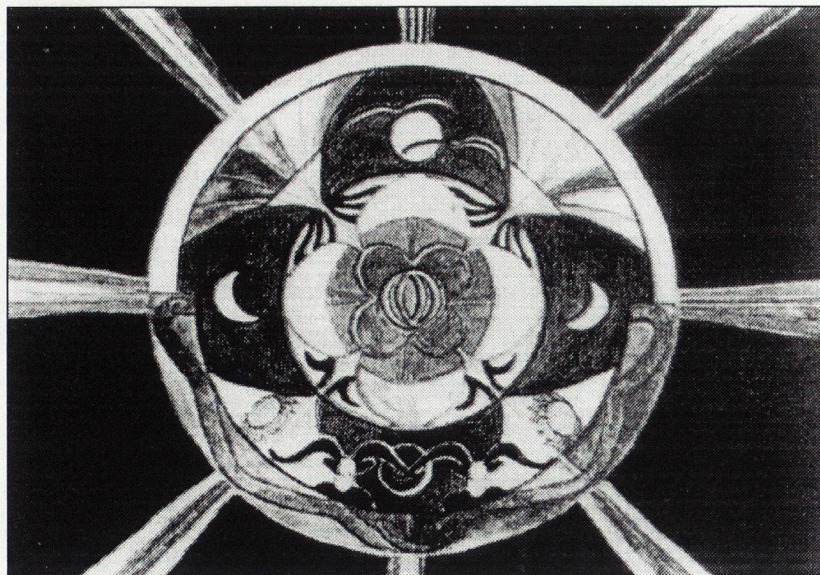
От гледна точка на психичното тези интелигенции съпребивават битието на вечността като нещо, което съществува едновременно и което изключва времето (въпреки, че го поражда). Именно природата на интелигенциите като висши родове служи за мярка на всяко движение и всяко творчество. Интелигенциите, подобно на архетиповете, притежават своя собствена вечност, която предшества космогенезата и поражда нейното метафизично битие. В този смисъл св. Тома Аквински твърди: “Вечността не е нищо друго освен Бог”. Дори в езика глаголните времена са производни на тази вечност. Тома Аквински смята, че “глаголи за различни времена се приписват на Бога дотолкова, доколкото Неговата вечност обръща всички времена: но това не означава, че Той сам се променя в настояще, минало и бъдеще”. Бог като свръхинтелект на всички интелигенции стои над всички времена, като същевременно поражда и числото на техните движения. Тук следва да напомним, че българският език е един от езиците, който притежава най-много глаголни времена. Това е свързано и със самата психогенеза на българина (и неговата душевност).

В Българското средновековие метафизиката на интелекта се свързва също с истината. Св. Евтимий и Григорий Цамблак например разглеждат Божия език (Словото) като живот. Всичко от сътворения свят може да премине, но Словото като истина си остава вечно. Така става ясно защо философията на българския исихазъм е **“високо и истинно любовъдрие”**. В това отношение ангелите не само са интелигенции, но и субстанции на видимия свят. Св. Евтимий води своите последователи към “Планината на ума” (Божествената свръхразумност). Духът на истината се проявява в несътворената (творяща) светлина.

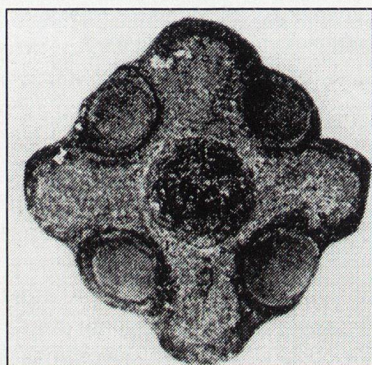
Интелигенциите (ангелите) в исихастката космогенеза са архетипни образци на всяка добродетел. В този смисъл те играят ролята на парадигми. В съответствие с това висше битие душата на философа е любовъдра. Само любовъдрата душа е пробудена за умствено съзерцание на Бога и само тя притежава висша интелектуална способност. Висшето любовъдрие като висша философия, се поражда при съзерцаване на единосьщната Света Троица: – Бог Отец – Бог Син – Бог Свети Дух. От тази гледна точка следва да се посочи, че в традициите на българската философска мисъл доминират шест основни схващания за философията, които понякога се свързват с метафизичната систематизация, дадена от Йоан Дамаскин:

1. Философията е познание за съществуващото като такова, т.е. за природата на съществуващото.

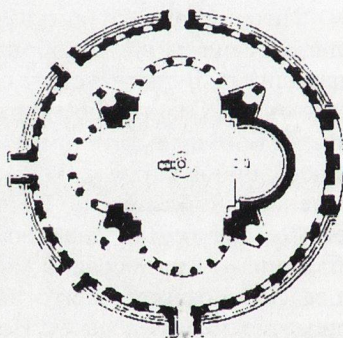

Архетип по Карл Густав Юнг

Антична тракийска апликация

План на катедрален храм –
“Звартноц” в Ечмиадзин

2. Философията е познание на Божествените и човешките неща (природата на Бога и природата на човека).

3. Философията е размисъл за природата на смъртта – произволна и естествена.

4. Философията е стремеж към истинно уподобяване на Бога във възможната за човешката природа степен. А ние се уподобяваме на Бога чрез справедливост, святост и добро като основни характеристики на човешката природа.

5. Философията е любов към мъдростта, а истинската Премъдрост това е Бог. По такъв начин любовта към Бога е истинска философия.

6. Истинската природа на философията – това е любовта към Бога. (На тази основа може да се говори за психология на философското познание.)

Съвременната метафизика на интелекта разглежда в единство битието и времето. Самото съчинение на Хайдегер “Битие и време” (1927) фактически възражда проблема за исихастското схващане относно битието и неговите корени, за които сега виждаме, че са свързани с архетиповете. Ранните палеобалкански архетипове са пренесени на изток и служат като основа на т. нар. **източна философия**, която попада в ползрението на Хайдегер при написването на неговата книга “Битие и време”. Всяка метафизика на интелекта следва да се гради върху традициите на духовността. Човешкото битие не може да бъде разбрано извън проблема за интелекта. Това се отнася и за творчеството на човека. Всяко творчество може да бъде осмислено на самосъзнателно равнище само чрез определен интелект. Но само по себе си творчеството изразява и съответна интелектуална способност. От тази гледна точка българските традиции имат предимство, тъй като неолитната културна революция започва най-рано на Балканите. По това време интелектът е заемал водещо място при осъществяването на тази революция²⁹. Историята на психогенезата е “шифровано битие” (К. Ясперс), което необходимо присъства в метафизичния подход към психичното.

Към проблемите, обхванати от съвременната метафизика на интелекта следва да се отнесат: “даденото”, сетивното усещане, разумът, интуицията и самосъзнателната способност на човека (да борави с философските категории като родови понятия на битието и мисленето). Изграждането на съвременна фундаментална онтология е невъзможно без разработването на проблемите, касаещи метафизиката на интелекта в космологичен и антропологичен смисъл. Чрез интелек-

та съвременната космология се превръща в рационална антропология, която всъщност е метафизика на човешкото фундаментално битие³⁰. Последното не изключва и самата психика.

Съвременната фундаментална онтология на интелекта би следвало да включи като своя основа антропния принцип, който изисква да се гледа на човека и човешката психика не само такива, каквито са сами по себе си, но и такива, каквито трябва да бъдат в съответствие със съществените цели на човешкия разум. Тези цели се формират най-ефективно чрез философските ценности, с които трябва да се съобразява съвременната теоретична психология. Така става ясно, защо метафизичните аргументи по отношение на архетиповете са в състояние да придвижат напред както теоретичната, така и експерименталната психология. Заедно с това проблемът за архетиповете позволява убедително да се обясни защо психологията възниква в рамките на философията и трайно (по един или друг начин) присъства в нейната история. В това отношение особено показателна е връзката между философската логика и психологията.

6. Философска логика и психология

По традиция се приема, че човек се отличава от животните по това, че те нямат “самосъзнателен дух”, свободна воля и метафизичен разум. Българската възрожденска философия приема, че естеството на човешката душа и съзнанието имат три определености: чувство, мислене и желание, на които отговарят три идеи: за красиво, истина и добро. Красивото се корени в чувството на човека, истината – в мисленето, а доброто – във волята, съобразена с висшите цели на разума. Тия идеи са дълбоко вложени в човешката душа като нейни архетипове. Човек може да се домогне до тях чрез метафизично-просветляващо знание и трябва да се съобразява с неговата истинност. Известно е, че които не са ценностно просветени от малки, не могат да мислят достатъчно добре логично и систематично в зряла възраст. Мисълта на такива хора често се води от случайни обстоятелства и най-често от техните страсти.

Българската възрожденска метафизика приема, че човешкият ум възприема впечатленията отвън и ги предава на душевната природа. За да може да опознае тия “умствени представления” (В.Берон), човек трябва да ги преработи като ги обобщи съобразно

определени родове. Такова преработване на сетивните данни от човешкото съзнание се свързва с мисленето. Последното от своя страна преработва тия съдържания на съзнанието и създава от тях понятия, съждения и умозаклучения според законите на **логиката**.

Самото мислене притежава смислово съдържание и форма. Това, върху което мислим относно съдържанието или по-иначе казано, връзката респективно родовата синтеза на съдържанието, се проявява като някаква форма на мислене.

Всичко това показва, че между психологията и философската логика има непосредствена връзка. Душата за древните философи мисли, а с душевността се занимава психологията. Но при все това тези две науки – логиката и психологията днес са самостоятелни. Психологията, взета като **“когнитивна наука”**, изследва и обяснява всичко, което съществува в душата, а логиката “изпитва” всичко, което става и действа истинно в тази душа. Самата логика разглежда законите на онова истинно мислене, що се върши в съзнанието ни и което трябва да се върши с оглед на истината.

Предметът на метафизиката с оглед на философската логика е животът – неговите ценности, цел и смисъл. Да се живее пълноценно означава да се размишлява съобразно изискванията на архетиповете за истината и доброто. Истинното философстване изисква да се живее така, че нито една дейност да не остане “скрита” от строгата преценка на съвестта и Истината. Всяка архетипна дейност трябва да получи своето основание и оценка в истинните норми на мисълта. За метафизика-философ всеки факт на житейската практика може да придобие значение на битийно-значим проблем на философстването. Философията следва да е въплъщение на собствения житейски опит, утвърждаващ изходните начала на човешкото истинно битие. Това е особено важно за философската логика.

Метафизиката на архетиповете следва да се схваща като морална философия. Философът е убеден, че (както във всяка философска дейност) може да получи добри резултати, когато човек притежава истинни схващания и умения за онова, което използва в своите метафизични доказателства. Това е валидно особено за метафизиката на архетиповете. Основавайки се на архетиповете, практическата дейност на хората следва да се опира на теоретическите принципи на една научна теория за психичното. Предметът на новата философия трябва да отчита преди всичко самата психична природа – такава, каквато е, обвързана с архетиповете. В центъра на философската логика стоят

не толкова социалните проблеми като цяло, колкото архетиповете и техният обхват в психичното.

С определени архетипове е свързано и понятието “добродетел”, на което са подчинени редица определения на философията. Архетиповете влияят върху целта, естественото право и същевременно главния дълг на човека, иманентната му душевна природа, реализирането на която осмисля съществуването на съзнателната дейност. Архетиповете влияят и върху практическата страна на човешкия разум, на самите интелектуални възможности на човека.

Диалектиката на архетиповете е исторически и логически свързана с постиженията на метафизиката. Тя обобщава дори такива логически прийоми и похвати, които се прилагат в житейската практика и съзнателно се обосновават от съвременната метафизика. Архетиповете се съотнасят и с изграждането на новата разновидност на диалектичката метафизика – философската логика. Диалектиката е основна форма на философското мислене, защото самите архетипове са диалектични по своята природа.

Несъмнено истината за архетиповете е нещо по-дълбоко и съдържателно от самите форми на мислене, но и последните трябва да са истинни. Логическият критерий за истинност не е достатъчно да се свежда до правилност и би следвало да притежава поне косвено статута на всеобщност. Ето защо философското обосноваване на учението за архетиповете намира израз и в самите родови форми на битие и философско мислене. Но тук те чрез философската логика излизат далеч извън пределите на тяхното първоначално предназначение. Посредством прякото или косвеното участие на архетиповете се формират определени нравствени ценности, но и се мотивира необходимостта от нравствена култура, която сама по себе си е свързана с психическия живот на човека.

Човек се стреми категориално да систематизира своето знание и мислене за психичното. При това дори през Българското възраждане за образец на философското познание служи “прекрасното божие творение – Вселената”. С нейните архетипове кореспондира пълната хармония. При човека архетиповете позволяват създаването на определени философски правила и методи, чрез които може по-лесно да се подреди нашето мислене и познаване в системна цялост с оглед потребната истина. За да бъде това цяло логически построено и обосновано, не е достатъчно да се съдържат в него всичките му части, но трябва и отношението между тия части да бъде истинно. Разумът трябва категориално да определи как да бъдат разпределени и наредде-

ни частите, за да се построи логическото цяло относно човешката психика като обект. Когато се наредят по такъв начин мислите или се съединят различните форми на мисленето, ние имаме едно съгласувано единство за архетиповете, което се нарича система, а метафизиката, според която цялото се нарежда, играе ролята на систематика конструираща модели.

Нашето познание за психичното има двойствен произход: опитен и априорен. Опитното познание се получава от въздействието на психичния обект върху нашето съзнание, а априорното идва от свойствата на нашия ум и душевни способности. Може да се каже, че няма опитно познание за психичното без априорното и обратно. При отстояването на тази теза може да се привлече и Кантовата философия. По отношение на психичното има априорно познание, което е свойствено на съзнанието, без да е пряко отражение на психическата действителност. Но то е съотнесено с философската логика.

Има философски въпроси, които експерименталната психология не е в състояние да разреши. Във връзка с архетипния подход следва да се изтъкне, че философската логика като метафизика е призвана по синтетичен път да построи една цялостна система на научното познание за психичния феномен. Философията се схваща тук като синтетична, обобщаваща наука. Тя използва придобитите теоретични знания от различните области на психологията и се стреми към построяване на цялостна система от познания за архетиповете. По отношение на интелекта архетипът е *spiritus Rector* (Юнг) и тук най-ярко изпъква неговата роля във философската логика.

Несъмнено тук философската логика има приоритет. Още възрожденската философия констатира, че има неща в човешката психика, които не само опитно, но и чрез разума не могат да се схванат и познаят. Никой философ или психолог не е проумял напълно ясно в какво се състои проблемът за природата на безсмъртната душа. Причината за това е, че природата на човешката душевност включва в себе си и архетипове, които са валидни както за битието, така и за мисленето. Чрез тези архетипове човек иска да проникне и схване "божественото", каквото представлява собствената му душевност. Ето защо е необходимо да се има предвид, че това, което не може да се схване с разума, става обект на вярата и понякога се свързва с човешката религиозност. Това показва, че човешкото познание за психичното на този етап има граници, които днес свързваме с природата на архетиповете.

Във връзка с въпросите за произхода и възможностите за познание на психичното следва да се има предвид и проблемът за обективността на истината относно архетиповете. Като първични родови форми, за тях истината следва да е една и съща навсякъде и всякога, но тя се схваща различно от различните хора както в зависимост от използваните методи, така и в зависимост от ценностната нагласа. Истината за ролята на архетиповете се свързва от отделните хора и народи с ползата и затова понякога се получават различни истини. Специално внимание заслужава схващането за отношението между архетиповете, мисленето и “формите на пространство и време” в историята на човешката духовност. В нейните ранни етапи съдържанието на нашето древно мислене не включва пряко самите предмети или техните белези, а представите за самите тях. Но още тук в митологичното съзнание се открива стремежът за преодоляване ограниченията на физическото разбиране за пространството и времето. Сама по себе си човешката душевност борави с формите на пространството и времето. На тази основа например още в Античността времето се осмисля като число на движението, но самите архетипове функционират като митологични (или религиозни) образи и образци в човешката духовност. Архетипът е чиста форма в битието на духовността, предпоставяща философската логика.

Философията като метафизика изпълнява ролята на методология по отношение на логиката, когато включва в своя предмет принципите, методите и законите на истинно мислене и познание. Последното е необходимо за преодоляване на стихийността в човешката дейност и изграждане на нейно “самосъзнание” с оглед на потребната истина, предпоставяна от висшите цели на разума. Необходимо е да се отчита и обратната връзка между логиката и философията, т. е. влиянието на логиката върху философията като система от идеи и концепции. На тази основа следва да се подходи критически към редица философски учения, основните “истини” на които все пак са едни “недостовърни понятия за истината и доброто” (В.Берон) като иманентни характеристики на човешката природа. В това отношение философската логика би следвало да има като свое изходно начало една безусловна истина, за да се реализират критериите за метафизичното мислене.

Значението на философията за обосноваването на логиката произтича от схващането за самата философия и отношението към истината. Философската логика би следвало да разглежда всичко съществуващо в пълния негов родов състав чрез съгласуваността с висшите категориални форми на мисленето. Според това тя е длъжна да раз-

крие началото на всички знания, обуславящи съществуването ѝ, като извежда от нейните собствени метафизични принципи частни истини. Чрез своите основни принципи и закони философската логика би следвало да обоснове метафизически основните положения в психологическата наука. Философската логика е насочена към увеличаване на знанието, а в предсказателен план е свързана с усъвършенстване на разсъдъчните логически методи на изследване и предвиждане. В тази връзка философската логика е необходима форма на целесъобразна метафизическа дейност, като някаква “ентелехия” на психическото.

От друга страна, стремежът към философско обосноваване на логиката се подсилва и от обстоятелството, че формалната логика сама по себе си не притежава собствени средства за разграничаване на истината от лъжата, дори в тези случаи, когато правилно са приложени законите на мисленето. Известно е, че най-големите лъжи и заблуди могат да бъдат изказани формално-логически правилно. Философската логика обаче се извисява над тази правилност, тъй като е в състояние да борави с категории като висши родове на битие и мислене. Чрез логическото мислене, когато човешките “представи” се наредят във формите на пространството и времето, тогава става възможен синтезът на съответните “белези” и следователно – образуване на понятията, съжденията и умозаключенията за психичното. Явно, че тук пространството и времето имат естествена знакова (семиотическа) природа. Така проблемът за архетиповете се доближава до идеята за информационната същност на формите на времето и пространството, свързани с формите и съдържанието на самото човешко мислене. Проблемът за мястото на пространството и времето като форми в логиката следва да се свърже и със “закона за същността”.

Този логически закон има за цел да разграничи постоянното и неизменното от изменчивото в мисленето и духовния живот на човека. Именно в такъв смисъл законът за същността същевременно се реализира и като правило, чрез което се изисква от разума да търси в психичното онова, което постоянно (в него) трае и което трябва да се мисли като същото, т.е. тъждествено. По този начин се откриват архетиповете в човешката психика. Тук времето и пространството (в своето единство) имат непосредствена връзка с отношението “тъждество – различие”, което характеризира всеки архетип. От гледна точка на архетиповете законите на логиката следва да се осмислят и във връзка с намирането на категориалното тъждество в различието (и обратно) при взаимния преход на пространството и времето като родови форми

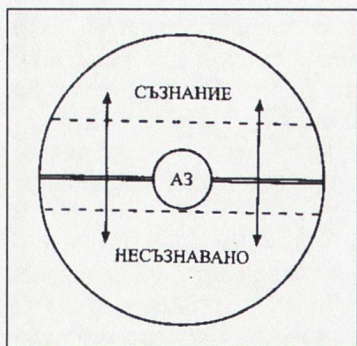
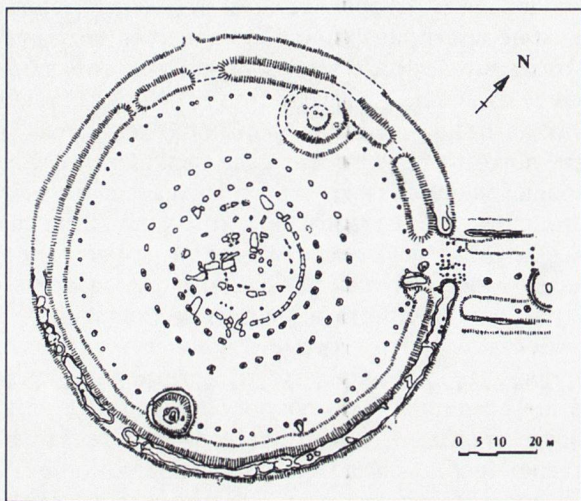
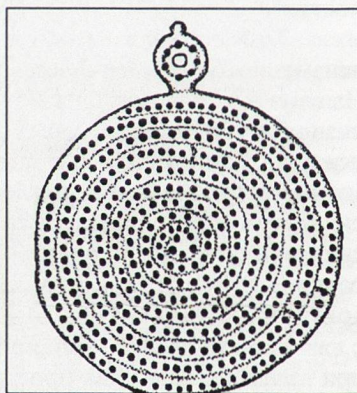

Схема на човешката психика (по Й. Якоби), в която Азът заема централно място

План на Стоунхендж (късен неолит) (по Дж. Хокинс и Дж. Уайт)

Дървен календар (късно средновековие, Якутия, Сибир) (по А. Буткевич и М. Зеликсон). Върху него в спираловидна форма са изобразени дните (и месеците). Той е съобразен с къснонеолитните традиции по тези земи

на битие и мислене. Образът на архетипа **време** например в тракийската митология е Кронос, а на архетипа пространство – Сабазий Саваот (вседържател). В тази митология Саваот (Сабазий) поражда Бог-Син като Логос (Слово). Последният е персонифициран (в палеобалканските традиции) в Дионис – Загрей. Като всеобхватен космичен разум (според орфическата метафизика) той е разкъсан и погълнат от титаните – олицетворението на Злото във Вселената. Човешкият Разум (и човешката душа) според този орфически мит е единично проявление на Едно (като Логос).

Родовата природа на архетиповете поставя въпроси от общо-философско-методологическо естество. На преден план излиза въпросът за същността на разума и мисленето. На следващо място изниква въпросът за условията на човешката мисловна дейност или по-конкретно за същността и взаимоотношението между сетивната и рационалната дейност, за характера на логическото категориално размишление и неговата относителна независимост от обикновеното психическо преживяване. На трето място възниква въпросът за същността и ролята на мисловните закони при осъществяването на процеса на логическите разсъждения. По-конкретна характеристика придобиват трите формалнологически закона: законът за същността (или тъждеството), законът за логическото непротиворечие и законът за достатъчното основание (законът за удовлетворителното основание). Наред с това проблемът за архетиповете влияе върху съдържанието на метафизическото мислене, както и върху същността и взаимоотношението между математическото и логическото мислене на категориално равнище.

Архетиповете изискват по нов начин да се намери най-надеждният път към истината, доброто и справедливостта. Диалектиката на висшите родове е именно тази област, която разкрива едно сливане на философията с архетиповата действителност на метафизичните теоретични принципи, с психичната реалност. Архетиповете засягат основните форми на категориалното логическо мислене – понятието, съждението, умозаключението. Тук следва да се отнесе и въпросът за същността на индукцията и аналогията като видове умозаключения. Архетиповете пронизват и самосъзнателната духовност, по която човекът се отличава съществено от животните. А от своя страна духът като метафизично понятие, изразяващо върховното Благо като всеобщо битие, се проявява чрез човешката душа. Природата на архетиповете като чисти родови форми показва, че умът и разумът не

са тъждествени с духа, но са такива душевни способности, които се управляват от духа.

Душевното у човека се разкрива с оглед на критериите за истинност чрез ума, който има като своя задача да обработва данните на сетивата. Но разумът все пак изразява душевни способности на човека, които той вгражда в своето логическо мислене. Същината на човешката душевност все пак се проявява чрез съзнанието. От своя страна в разума намира израз едно висше човешко съзнание като самосъзнание. В съзнанието, посредством архетиповете са дадени иманентно (или априорно) идеите за истината, доброто и красивото. Те характеризират три важни страни на човешката душевност. При наличието на архетипове все пак истината се постига чрез разума, доброто – чрез волята, а красивото става достъпно и чрез сетивата. Тези три рода чрез архетиповете са дадени иманентно на душата, но съвсем не са логически непостижими. Човек може да ги достигне убедително чрез философското просветление. Хората, които не са просветени, макар и да носят в себе си архетипове, не могат да мислят систематично и често тяхната мисъл в логическо отношение се води от случайни обстоятелства. Архетиповете позволяват да се обоснове по психологичен път важната роля и практическо значение на философската логика. Целта на просветната дейност е да се реализират ефективно архетиповете и да се изградят самосъзнателни способности за възприемането на истината, доброто, красивото като висши национални ценности.

Според философската логика архетиповете имат валидност както за предметите и явленията от действителността, така и за проявите на самия човешки дух. Чрез архетиповете умът възприема впечатленията отвън и ги предава на съзнателната или самосъзнателната способност. Тези впечатления се обработват посредством такива метафизични способности като **мисленето** и **размислянето**. В резултат на архетиповете съзнателната мисловна дейност създава понятията, съжденията и умозаклученията като начини (или форми) за обработката на мисловното съдържание във философската логика.

Съдържанието на мисленето са не самите предмети или техните белези, а представите за тези предмети или техните белези. Те са подчинени на архетиповете като висши родове на битие и мислене. Свйствата на нещата могат да станат предмет на мисленето само тогава, когато се обособят в представи и се наредят в съответствие с архетиповете като родови форми на битие и мислене. Синтезът на тези белези влияе от своя страна върху образуването на понятията.

По-нататък чрез логосното синтезиране на понятията като проява на архетиповете се образуват съжденията. Така посредством съединяването на съжденията се получават умозаклученията, които вече са не само проява на архетипове, но и съединяват определени архетипове според техните родови форми. Последните при съчетаването на белезите на нещата в количествено отношение стават основание на математическото мислене. Тяхното съчетаване в качествено отношение остава в обхвата на логическото мислене. Основаното върху архетипове логическо мислене (като разумна дейност) обаче има не само свое съдържание, но и своя форма. Логическата форма е именно начина на свързването на архетипното мисловно съдържание, начина на неговия родов и видов синтез. Така става ясно, защо подобна дейност е подчинена на логическите форми на мисленето, които се схващат и като закони на разума и като категориални форми на истината.

Показателно е, че на основата на архетиповете може да се стигне до определението на предмета на философската логика. В по-тесния смисъл на определение философската логика следва да се схваща като наука за формите и законите на правилно построеното (доказателственото) метафизично мислене. Ако се анализира по-внимателно неговият произход и начин на систематично излагане, чрез родовата природа на архетиповете, ще се види възможността за едно значително по-широко схващане на същността и предмета на философската логика като наука. Всъщност философската логика е метафизична наука, която използва категориите (подобно на архетиповете) като висши родове на битие и мислене³¹.

От гледна точка на архетиповете философската логика се проявява в 3 основни направления. Първото се отнася до това, което третира взаимоотношението между разума и метафизичното мислене. Към него принадлежи също така и категориалната характеристика на логическите закони, според които се осъществява самото философско мислене. Второто направление се отнася до същността и структурата на основните форми на философско-логическото мислене, използващо категории и метафизични умозаклучения. В третото направление се анализира въпросът за съединяването на тези категориални форми на логическото категориално мислене в съответно систематически построено цяло, т.е. концепция, метафизична теория и философска система.

Така става ясно, че философската логика се занимава и с разкриване същността (и структурата) на категориалното мислене като висша самосъзнателна разумна дейност в частност – на нейните ос-

новни мисловни закони и форми. Заедно с това философската логика следва да се занимава с изследването на метафизичните начини, по които именно формите на философското мислене в съответствие с неговите принципи трябва да се свържат в една систематическа цялост. От тази гледна точка философската логика в качеството ѝ на "инструмент" на теоретичното психологично познание, служи за постигането на истината, относно висшите родове на битие и мислене, а оттук и на доброто и красивото като родови форми на живота.

От гледна точка на психическия феномен философската логика е призвана да осъществи логическа систематика на теоретичните концепции в психологията.

Философският (възглед и) подход към психологичния проблем се опира на следните основни положения: Философската логика се основава на системното познание и изисква дефиниция на психичния феномен. От своя страна това налага очертаване на необходимите условия за изграждането на системата на категориалното знание в теоретичната психология. Необходимо е и определяне на основните метафизически методи, които се използват за изграждането на философската логика като систематично познание. Най-трудно е описанието на вътрешната структура на категориалното знание във философската логика при отчитане мобилизираните архетипове като чисти родови форми. Философското логическо мислене придобива висш метафизичен смисъл и значение тогава, когато неговите форми и закони се свързват с висшите родове на една категориална цялост. Философската логика включва и начина на подреждането на теоретичните компоненти на психологическата наука. Тази философска цялост не е проста, елементарна сума или необосновано струпване от неподредени елементи или компоненти, а категориална философска система. Тя не е просто логически несвързани множества. Тук са налице определени родови отношения на битие и мислене, схващани с оглед предметния обхват на психологията. Философската логика предполага систематическа цялост, компонентите на която са подредени по точно определен архетипно единен и конструктивно завършен метафизичен модел. По силата на това даже съотношението между цялото и частта в метафизиката се разбира по-добре чрез въвличените в нея архетипове. В този смисъл философската логика е не просто система, а именно систематическа цялост, дълбинно основаваща се на определени архетипове. Така разбрана философската логика всъщност притежава такова значение, което се доближава в твърде голяма степен до онтологията (и онтологичната логика).

Природата на архетиповете е такава, че философската логика придобива характера на системата тогава, когато: 1) е зададена съвкупността от нейните категориални елементи. Това означава, че всичките нейни части са дадени съвместно, т.е. синхронно; 2) отношенията между частите са логически точно определени; 3) философската система като цялост е построена и обоснована логически, тоест като се задава ясно и точно съвкупността от категориалните компоненти, съдържащи в себе си своята диахронност.

Философската логика е систематическа цялост от научни (категиориални) знания, съотнесени с архетиповете, които са и предмет на психологията. А това звучи твърде близко до основната идея за разграничение. Но нейното функциониране изисква и отчитането на единството между теоретично и метатеоретично мислене³². Архетиповете влияят върху условията, в съответствие с които се изгражда системата на знанието във философската логика. Но чрез тях може да се добие представа за нейната диахронна структура.

Необходимите и достатъчните условия за конструирането на една философска систематическа цялост са налице тогава, когато: 1) не е възможно смислово към нея да се прибави нищо съществено; 2) не е възможно също така от нея нищо да се отнеме без да се наруши нейната цялост. Само тогава философската логика би била (логически) непротиворечива и пълна, т.е. би образувала система със своя синхронна и диахронна организация. Последната се отнася до историята на логиката и самите форми на мислене.

Архетиповете се отнасят до условията, които са нужни за реализацията на самия акт на конструирането на философската логика като систематическа цялост от категориални знания: 1) данните или категориалната (родова) информация да се отнася за всичките елементи на философско-логическата цялост; 2) да разполагаме с точни родови форми и идеи (и логически концепции) за отношенията, които съществуват между метафизичните обекти (в системата на философската логика като метафизика).

Последователната метафизическа реализация на дадена архетипна конструкция не е възможна извън категориалното мислене. Тук чрез философското мислене разумът си поставя цел не само да установи същността на явленията, но също така и да търси родовото им единство в огромното разнообразие (множество сетивни предмети), които заобикалят човека синхронно или които го предшестват диахронно.

При изграждането на систематическа цялостните метафизични знания се отрежда изключително място (и роля) на аналитическия и

синтетическия метод. В по-общата им метафизична цялост тези методи се схващат в техния евристичен смисъл и по отношение на философската логика. Аналитичният подход подsigурява прехода на категориалното мислене от частното в човешката психика към общото (от частите към цялото), а синтетическият метод – от родово общото (архетипното) към частното. Аналогичен е подходът и от цялото към частта. Значението на подобни метафизични методи се разкрива поспециално в тяхната роля при изясняването на основното архетипно начало във философията и психологията. Това е необходимо за фиксирането на основните елементи, разкриването и обосноваването на връзката помежду архетиповете в целостта на философската логика. Тук обаче е необходимо да се спазва на първо място изискването на закона за достатъчното основание. На тази основа философската логика може да направи понятийно разграничение дори между аксиома и теорема (Ив. Гюзелев). Архетиповете задават основните значения на логически строго изградените философски системи от знания. Във връзка с това е необходимо да се анализират категориално метафизическите признаци, по които се провежда разграничението между теория и хипотеза в психологията. За теориите е необходимо фиксиране на основното архетипно начало. Висшите родове на мислене (и битие) влияят върху взаимоотношението между основното начало и производните метафизични твърдения. Ако обаче във философската логика нямаме налице дадено основно начало като източник на истинни познания, то тогава може да се пристъпи към изграждането на съответна хипотеза, която да се опира на инвариантността между синхронните и диахронните форми, както в предмета на философската логика, така и в предмета на психологията като цяло. Ето защо архетиповете опосредстват връзката между философската логика и теоретичното знание в психологията. Но заедно с това архетиповете са в основата на софистиката и другите форми на социокултурна рефлексия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Юнг, К. Г. Автобиография. Спомени, сънища, размисли. Записани и издадени от Аниела Яфе. Изд. ЕА. Плевен, 1994, 405 с.; Карл Густав Юнг. Избр. кн. I, II, III. Плевен, 1993; К. Г. Юнг. Архетиповете и колективното неосъзнавано. Плевен, 1999. 430 с.; К. Г. Юнг. Еон. Изследвания върху символиката на цялостната личност. Плевен, 1995. 290 с.; C. G. Jung. Analytische Psychologie und Erzielung. Kampmann. Heidelberg, 1926; C. G.

Jung. Die Struktur der See. In: Europäische Revue (V)1. Berlin, April 1928 pp.26-34; **C. G. Jung.** Symbole der Wandlung. Analyse der Vorspiels zu einer Schizophrenie. Rascher i Zurich.4., umgearbeitete von: Wandlungen und Symbolleer Libido. 1912. **D.E.** La psikologiaj bazoj de la totalismaj religioj. Literatura roiko. Dk. e.e. N 2, 1995, 26–29; **Е. Данков.** Метафизика на структурализма. – К у л а. Списание за литература и изкуство. Казанлък, 1999, № 1, 75–81.

² **Данков, Е.** Към метафизиката на безсъзнателното. – В: П с и х о а н а л и з а и философия. С., БАН, 1996, с. 121–129; **Е. Данков.** Философия и социолингвистика. – П р о б л е м и на социолингвистиката. Езикова ситуация в микро- и макросоциалните общности. В.Търново, 1993, с. 22–27; **К. Попов, Е. Данков.** Стилистика и семиотика. – Г о д. на ВПИ Шумен, т. V. А. Изд. Наука и изкуство. С., 1981, 48–78; **Е. Данков.** Към негоцентричната метафизика на праисторическия човек. – К у л а. Списание за литература и изкуство (Казанлък). 1997, – 4, 66–76.

³ **Юнг, К. Г.** Архетиповете и колективното несъзнавано. Плевен, 1999, с. 87.

⁴ Цит. съч., с.180.

⁵ Пак там, с.180.

⁶ Пак там, с.138.

⁷ Пак там, с.159.

⁸ Пак там, с.192.

⁹ Пак там, с.168.

¹⁰ Пак там, с.162.

¹¹ **Куражковская, Е., Е. Данков.** Человек, Земля, Космос. Теоретическая конференция “Человек и Космос” (председателствана от летеца-космонавт Севастиянов). Московский Гос. Университет им. “М.В.Ломоносова”, 30 октябрия – 1 ноябрия, 1975. – Т р у д о в е на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Том 3–4–5. кн. 3. Философия, 1990, с. 337; **Ц. Кардашев, Е. Данков.** Психологични аспекти на системата “Човек – Земя – Космос”. Втори конгрес на психолозите в България, 13–14 октомври, СУ “Св. Климент Охридски”. С., 1982. – Т р у д о в е на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Том 3–4–5. Философия, 1998, с. 341; **Е. Данков, Ц. Кардашев.** Психологични проблеми на екологизацията. Втори конгрес на психолозите в България, 13–14 октомври, СУ “Св. Климент Охридски”, София, 1982. – Т р у д о в е на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”, Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”, Том 3–4–6. кн. 3. Философия, 1998, с. 341.

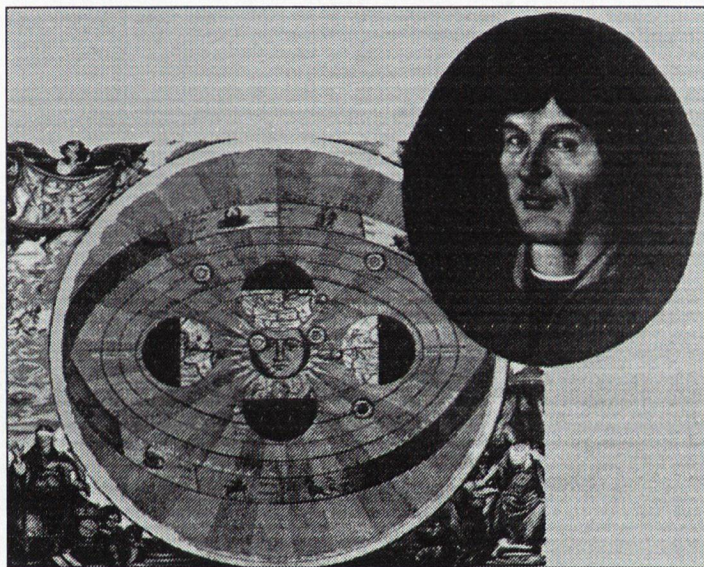
¹² **Данков, Евлоги.** Философията на науката и философията като универсална наука (метафизика). – Ф и л о с о ф и я и наука. УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 1997, 9–24.

¹³ **Данков, Евлоги.** Метафизичното пространство-време на научните открития в историята на духовната култура. – Ф и л о с о ф и я и наука (съст. Е.Данков). УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 1997, 261–285.

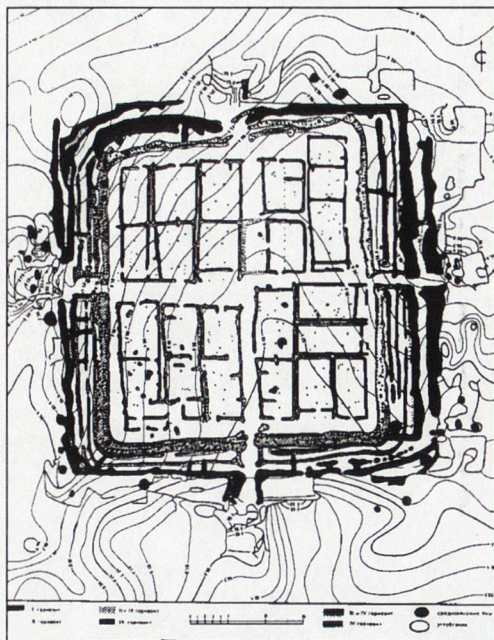

- ¹⁴ Юнг, К. Г. Архетиповете и колективното неосъзнавано... с. 185.
- ¹⁵ Пак там, с. 91.
- ¹⁶ Пак там, с. 68; Р. Данкова (съавт.). Първооснови на морала. Метаетика в българските традиции. В. Търново, 2000, 147 с.
- ¹⁷ Адлер, А. Смиърът на живота. С., 1997, с. 136.
- ¹⁸ Пак там, с. 136.
- ¹⁹ Юнг, К. Г. Архетиповете и колективното неосъзнавано. 1999, с. 74.
- ²⁰ Данков, Евлоги. Философията като евристика на хуманитарните науки. (Някои проблеми и задачи на обучението по философия във ВТУ). В: Ю б л е н сборник 20 години Великотърновски университет (1963 – 1983). В. Търново, 1983, с. 80–92; G. Shishkov, E. Dankov. Time, Evolution, Life. – Man, Evolution, Cosmos. 1984, № 2, p. 120–121.
- ²¹ Данков, Евлоги. Философия, методология, евристика. В. Търново, 1989, 2–38.
- ²² Данков, Евлоги, Й. Рау. Логико-исторически анализ методологии и методов научного предвидения. – Ф и л о с о ф с к и е науки (Москва), 1987, № 4, 112–116.
- ²³ Данков, Евлоги. Философската рефлексия при анализа на литературния текст. – В: Schprach-u. literaturwissenschaftliche Aspekte bei der Interpretation liter. Texte. T.I.S., 1987. S. 111–118.
- ²⁴ Попов, К., Е. Данков. Стилистика и семиотика. – Год. Висш. педагог. инст. Шумен, 5-А. С., Наука и изкуство, 1981, 49–78.
- ²⁵ Данков, Е., Д. Трифонов. Теоретико-методологически проблеми на науката за науката. – Г о д. В и с ш. педагог. инст. Шумен. 7-Б. С., 1983, 161–167.
- ²⁶ Данков, Е. Философия и социолнгвистика. – В: П р о б л е м и на социолнгвистиката. Езикова ситуация в микро- и макросоциалните общности. В. Търново, 1993, 22–27.
- ²⁷ Данков, Е. Проблемът за взаимоотношението между философията и евристичното програмиране на учебно-възпитателната дейност. – В: П р о б л е м и на обучението и възпитанието във ВУЗ. Кн. 1. В. Търново, 1982, 79–90; Е. Данков. Първооснови на метаетиката в българската традиция. В кн.: Първооснови на морала. В. Търново, 2000, 125–147.
- ²⁸ Кардашев, Ц., Е. Данков. Глобалност и култура. – Ф и л о с о ф с к а мисъл, 1983, № 1, 28–30.
- ²⁹ Данков, Е. Евристични функции на философията. Философията като евристика на частните науки. – В: Н а у к а и съвременност. Т.1. В. Търново, 1983, 7–21.
- ³⁰ Данков, Е. Човекът и екологичните проблеми на неговата жизнена среда. В. Търново, 1988, 4–39.
- ³¹ Данков, Е. Васил Берон (1824-1909) и проблемът за възраждане на логико-философската култура на Балканите (към метафизиката на възрожденския неоплатонизъм). – Т р у д о в е н ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”. Том 3, кн. 3, 1999, 111–123.

³² Данков, Е. Васил Хаджистоянов Берон (1824-1909) – основоположник на философската логика в България. – Ф и л о с о ф и я, № 1, 1999, 36–40; Е. Данков. Архетиповете в съвременната духовна култура. – К у л а. Списание за литература и изкуство. 1996, № 1, 73–74; Е. Данков. История на българската философска мисъл. Т. II. Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”. В. Търново, 2000; Е. Данков. Архетипът “Света гора” и философията на името. Сб. Дни на науката. Великотърновски клон на съюза на учените в България. В. Търново, 2000, 130–144; Е. Данков. Българската философска култура и моделът на света в творчеството на Захарий Зограф (1810 – 1853). Към възрожденската метафизика. – В: Сб. Философска култура и национални ценности. Сборник в памет на проф. Михаил Бъчваров. БАН, София, 1998, 51–61; Е. Данков. Към метафизиката на календара в историческото битие на българския етнос. Сб. Етнологията на границата на два века. Изследвания и материали, посветени на 60-годишния юбилей на доц. д-р Николай Колев. Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий” В. Търново, 2000, 359–379; Е. Данков. (съст.) Философия и наука. Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий” В. Търново, 1997. 285 с.; Е. Данков. Метафизика на календара и нашите празници. – Образование № 3, 2000, 35–48.

Коперниканският модел на Слънчевата система

План на енеолитно селище от Поляница (по Х. Тодорова). Изразява представата на праисторическия човек по нашите земи за модела на Вселената. Същата форма е приета и в Откровението на Йоан за Царството небесно. Тази форма се използва и при изграждането на античния град Никополис ад Иструм. В центъра на този модел се намира Агората. Входовете на този небесен град съответстват на 4-те посоки на света.

Архетип по Карл Густав Юнг. Тук квадратната форма е опасана от космическата змия. Това съответства на царството на Великия пастир на души. Квадратната форма е вписана в кръг – плоската форма на сферата. Вътрешните кръгове изразяват степените на обърнатата небесна йерархия. Пазителят (Царят) на това царство е змията. Този цар е цар на покойните царе.

